

KAI KURIE ŠVEDIJOS SOCIALDEMOKRATIJOS IDEOLOGINIAI ASPEKTAI SOCIALINIŲ POŽIŪRIŲ

Prof. dr. Arvydas Guogis

Mykolo Romerio universitetas,
Politikos ir vadybos fakultetas, Viešojo administravimo katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 2740634
Elektroninis paštas arvydasg@mruni.eu

Pateikta 2012 m. vasario 18 d.

Parengta spausdinti 2012 m. balandžio 18 d.

Anotacija

Straipsnyje pateikiami kai kurie Švedijos socialdemokratų darbo partijos ideologiniai aspektai socialiniu požiūriu, kurie padeda atskleisti „funkcinio socializmo“ teoriją, leidusią šiai Šiaurės šaliai pasiekti didžiausių socialinių laimėjimų netgi lyginant su kitomis Vakarų šalimis. Švedijos gerovės valstybė daugelį metų buvo tapatinama su jos socialdemokratijos veikla. Nors ir galima pripažinti, kad Švedijoje per pastaruosius 15–20 metų iš dalies nutolta nuo gerovės valstybės, tačiau ilgametės socialdemokratų veiklos pagrindai šalyje yra išlikę ir šiandien. Švedijos socialdemokratijos ideologiją ir praktiką geriausiai galima suprasti per vadinamąsias jos ideologines temas: „integratyviąją demokratiją“, visuomenės ir valstybės supratimo kaip „liaudies namų“, socialinės-ekonominės lygybės ir ekonominio efektyvumo suderinimą, socializuotos rinkos ekonomikos įtvirtinimą ir ekologinį žmogaus saugumą bei feminizmą. Pastarosios temos yra ypač aktualios šiandien, kai Švedijos socialdemokratija ieško išeičių iš krizinės situacijos ir kovoja už savo elektoratą.

Reikšminiai žodžiai: Švedijos socialdemokratija, „funkcinis socializmas“, gerovės valstybė, socialinė politika.

Įvadas

Daugelį metų po Antrojo pasaulinio karo Vakarų šalyse egzistavo vadinamosios gerovės valstybės, kurios pasižymėjo daugiau ar mažiau pajėgia socialinės apsaugos sistema, dideliu pajamų perskirstymo procentu, aktyvesne valstybės įtaka ekonominiame gyvenime, o kartu sparčiai vystėsi ekonomiškai. XX amžiaus šestąjį–devintąjį dešimtmečius galima laikyti savotišku gerovės valstybių „aukso amžiumi“, kuris, prieš 30 metų į pasaulį atėjus neoliberalizmo bangai, virto jau tik „sidabrinium“, o dabar ir gal dar prastesnio „metalo amžiumi“. Norvegų politologas Asbjornas Wahlis savo 2011 metų knygoje aiškina, kad pasaulyje dėl finansinio kapitalo puolimo gerovės valstybė jau yra demontuota (Wahl, 2011). Tačiau su A. Wahliu negalima sutikti, nes gerovės valstybės Vakaruose yra tik „apkarpytos“, bet nepanaikintos. Be to, galima teigti, kad dabartinis Švedijos ir kitų Šiaurės šalių ekonominio vystymosi pagerėjimas susijęs su tuo, kad jos dėl savo labai išvystytos socialinės sferos turėjo kur atsitraukti į liberalesnę darbo rinką ir liberalesnius santykius. Jos, atsisakydamos dalies „socialinės naštos“, galėjo taip suaktyvinti ekonomiką. Bet pirmiausia reikia turėti, ko atsisakyti. Anglosaksų šalys, kaip JAV ar Jungtinė Karalystė, neturi, ko atsisakyti, ir taip negali paskatinti ekonominio augimo. Nes jos yra ne institucinio-perskirstomojo modelio šalys, kaip yra Šiaurės Europoje, o liberalaus-marginalinio modelio šalys, kurios visada pasižymėjo didele socialine nelygybe ir dideliu procentu gyventojų, gyvenančių skurde. Tų šalių pavadinimas mokslinėje kalboje reiškia „marginalinį modelį“, t. y. jos generuoja marginalines grupes, socialinę atskirtį. Todėl reikia daryti skirtumą tarp gerovės valstybių tipų aiškiai pastebint tą faktą, kad Šiaurės šalys yra labiau socialiai angažuotos valstybės, ką įrodo ir geri tų šalių makrosocialiniai rodikliai.

Bet kuri visuomenė turi galvoti, kaip paskirstyti išteklius skirtingų kartų, skirtingo amžiaus žmonėms, paaiškindama, kaip derins vieną su kitu tris gerovės šaltinius: rinką, šeimą ir valstybę, kad galėtų skirti lėšų dviejų ekonomiškai priklausomų amžiaus grupių poreikiams tenkinti, – jauniausių visuomenės narių švietimui ir vyriausių pensijoms. Sprendžiant šį klausimą, diskursai apie socialinius reikalus remiasi tik trimis paradigmomis: laisvojo subjekto, daugialypio solidarumo ir piliečių lygybės. Daugelį pasaulio valstybių galima suskirstyti pagal išvardintas paradigmas. Šios paradigmos peržengia politinės šachmatų lentos ribas. Jos išdėsto gerovės šaltinius kitokia hierarchine seka ir vadovaujasi skirtinga Respublikos šūkio samprata (Andre Massono paskaita: santykiai tarp kartų ir socialinės gerovės valstybės ateitis: laisvė, lygybė ar brolybė?, 2011 06 22). Laisvojo subjekto paradigma į pirmą vietą iškelia rinką, skelbia laisvę (asmens veikslių laisvę, laisvę turėti turtą, juo keistis ir jį palikti kitiems) ir pirmiausia ragina pasirūpinti savimi patiems. Šios paradigmos daugiausia laikosi anglosaksų šalys, kaip JAV, Jungtinė Karalystė, Airija, Australija, Naujoji Zelandija, šiek tiek mažiau – Kanada. Daugialypio solidarumo paradigmos centre yra šeima ir įvairių visuomenės grupių solidarumas. Ji pabrėžia brolystės, kurią Léonas Bourgeois vadina solidarumu, socialinių ir įvairių kartų ryšių svarbą. Šios paradigmos daugiausia laikosi kontinentinės Vakarų Europos šalys – Prancūzija, Vokietija, Belgija, Liuksemburgas,

Austrija. Piliečių lygybės paradigmos gynėjai tiki socialinės gerovės valstybe, valstybės lėšų persikirstymu, skelbia lygybę (visi privalo turėti vienodas galimybes ir atvirus kelius savo sumanymams įgyvendinti), svarbiausiu laiko piliečių ir visuomenės ryšį. Švediją ir kitas Šiaurės valstybes galima priskirti būtent šiam, trečiajam socialinės gerovės tipui. Tačiau akivaizdžios ir įvairios valstybių konfigūracijos ir variacijos – taip kaip yra, pvz., su Rytų Azija, Lotynų Amerika, Afrika ar Pietų ir Rytų Europa, kurios netelpa į tradicines schemas.

Šiame straipsnyje keliamas tikslas atskleisti kelis būdingiausius Švedijos gerovės valstybės ideologinius aspektus socialiniu požiūriu. Daug metų Švedijos socialinės sistemos teorinius pagrindus sudarė kelios svarbiausios ideologinės temos, taip pat „funkcinio socializmo“ teorija, todėl savo darbo uždaviniais laikau šių ideologinių temų nušvietimą ir „funkcinio socializmo“ esmės paaikškinimą socialiniu požiūriu. Šios problematikos susiformavimui lemiamos reikšmės Švedijoje turėjo ilgametė Socialdemokratų darbo partijos veikla, todėl socialdemokratinei politikai straipsnyje skiriu pagrindinį dėmesį. Tai yra logiškas straipsnio uždavinys, nes tradiciškai „gerovės valstybė“ Švedijoje ir jos pasiekimai buvo tapatinami su šalies socialdemokratijos veikla. Tas faktas, kad dvejus paskutinius parlamento (riksdago) rinkimus Švedijos socialdemokratai pralaimėjo, nepanaikina jų indėlio reikšmės Švedijos gerovės sistemos sukūrimui ta forma, kuri ir dabar, nors ir apkarpyta, vis tebeegzistuoja. (2006 ir 2010 metais Švedijos socialdemokratų partija pralaimėjo riksdago rinkimus Fredriko Reinfeldto sudarytam centro ir dešiniųjų partijų aljansui.) Taigi šio straipsnio objektas – Švedijos socialdemokratijos ideologija, o problema slypi socialdemokratijos ideologijos santykio nustatyme su socialiniais aspektais. Metodologiškai svarbus ir originalus yra Švedijos socialdemokratijos „demokratinio“ socializmo“ pagrindimas „funkciniu socializmu“, kuris aiškiai leidžia šią partiją klasifikuoti kaip kairiąją partiją kairės-dešinės skalėje ir teikia minčių šiame 21-o amžiaus partijų ideologijų niveliacijos kontekste. Didesnę praėjusio amžiaus dalį Švedija buvo analizuojama kaip tipiškiausia universalaus-persikirstomojo ir institucinio-socialdemokratinio gerovės modelio valstybė. Kiek autoriui yra žinoma, nėra pasaulyje analitikų, kurie metodologiškai kitaip būtų grindę Švedijos gerovės valstybės pagrindus. Taip pat nėra pasaulyje analitikų, kurie būtų suabejoję Švedijos socialdemokratijos įtaka kuriant šią labiausiai socialiniu požiūriu pažengusią valstybę. Metodologiškai Švedijos gerovės valstybė buvo kas kiek laiko kritikuojama dėl nepakankamo ekonominio efektyvumo ir ekonominio augimo tempų sulėtėjimo, tačiau niekas nėra suabejojęs jos viešojo sektoriaus ir visuomeninio produkto persikirstymo įtaka gerovės valstybės tipui. Tarp šios metodologijos pradininkų galima paminėti ne tik Švedijos socialdemokratų darbo partijos vadovų, kaip Peras Albinas Hanssonas, Gustavas Molleris, Olofas Palme, bet ir jų teoretikų, kaip Ernstas Wigforssas, Gunnaras Adler-Karlssonas, Alva ir Gunnaras Myrdaliai indėlių į teoriją. Tačiau žymiausi institucinės-socialdemokratinės gerovės valstybės teoretikai pasauliniu mastu tapo gerai žinomi anglų sociologas Ričardas Titmussas ir danų sociologas bei politologas Gosta Esping-Andersenas, kurie su savo darbais „Socialinė politika“ (Titmuss, 1974) ir „Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“ (Esping-Andersen,

1990) įėjo į gerovės valstybių modelių pagrindimo metodologinį „aukso fondą“. Pažymėtina, kad G. Esping-Anderseną savo sociologines išvalgas sujungė su politologine teorija, kurioje politinių partijų ideologijai ir praktikai atskirų gerovės valstybių tipų formavimo požiūriu skyrė ypatingą vaidmenį. Be kokybinės analizės, G. Esping-Anderseną pirmą kartą socialinių mokslų istorijoje, klasifikuodamas gerovės valstybes, panaudojo lemiamą kiekybišką dekomodifikacijos socialinėje apsaugoje rodiklio skaičiavimą, kuris aiškiai suskirstė gerovės tipus pagal jų priklausomybės nuo rinkos jėgų poveikį. Būtent šis poveikis leidžia kalbėti apie „liberalų“, „konservatyvų“ ir „socialdemokratinį“ gerovės modelius. Metodologiškai šis G. Esping-Anderseno atradimas leidžia kalbėti ir apie atskiras ekonomines-socialines sistemas kaip kapitalizmo tipus ekonominiu požiūriu. Straipsnio autorius, remdamasis šių Vakarų tyrinėtojų metodologiniu įdirbiu, yra pateikęs savo indėlį vertinant Rytų Europos ir Lietuvos „minimalių gerovės valstybių“ tipą kaip pokomunistinį korporatyvinį-bismarkinį-klientelistinį modelį, taip pat lyginęs jį su Švedijos, Norvegijos, Ispanijos, Graikijos ir kitų Vakarų šalių gerovės tipais (Guogis, 2007, Guogis, Koht, 2009 ir kt.). Savo analizėje autorius yra lyginęs ir Lietuvos bei Švedijos socialdemokratų partijų veiklą, o Švedijos socialdemokratų ideologijai 1932–1994 metais paskyręs monografiją (Guogis, 2000).

1. Švedijos socialdemokratija ir jos veiklos socialiniai aspektai

Socialdemokratinio modelio sukūrimui pradžią davė dar 1924 metais į valdžią atėję socialdemokratai Danijoje, 1932 metais – Švedijoje ir 1935 metais – Norvegijoje. Per keletą dešimtmečių šios valstybės, taip pat Suomija sugebėjo ne formaliai, o faktiškai įtvirtinti socialinio teisingumo ir santykinės lygybės idėjas, užtikrinti žmogaus socialines teises ir laisves. Net ir būdami opozicijoje socialdemokratai darė didelę įtaką šių valstybių teoriniam bei praktiniam diskursui. Savotišku socialiniu flagmanu tarp šių valstybių buvo Švedija. Šiaurės šalių socialinių pasiekimų chronologinę tvarką galima pažymėti koncentriniais ratais, kurių viduryje yra Švedija, po to – Danija, Norvegija ir Suomija. Jeigu dažniausiai kokią socialinę reformą darbo sąlygų, pensijų, paramos ar paslaugų srityje įgyvendindavo Švedija, tai po kelerių metų identišką veiksmą atlikdavo Danija, dar po kelerių metų – Norvegija, o vėliau – Suomija (Sovremennaja socialdemokratija, 1990, p. 100,132-133,155, 173). Tiesa, pagal 21-o amžiaus pirmųjų metų svarbiausią socialinį rodiklį – socialinės raidos indeksą – į pirmą vietą išėjo Norvegija, tačiau labai netoli nuo jos atsiliko ir Švedija bei Danija. Švedijos, kaip socialinių reformų pionierės pasaulyje, reformos siekia ketvirtąjį dešimtmetį, kai socialinės apsaugos ministru šalyje tapo G. Molleris (Olsson, 1993, p. 94). Tačiau be ministro pirmininko P. A. Hanssono palaikymo šios reformos būtų buvusios neįmanomos. Galima teigti ir dar drąsiau – kad be platesnės visuomenės palaikymo šios reformos būtų neįvykusios, o pirmiausia – nebūtų buvę žymiųjų Švedijos profsąjungų ir darbdavių susitarimų. Taip jau 1938 metais buvo pasirašytas Salčiodadeno kolektyvinis susitarimas tarp darbdavių ir profsąjungų atstovų, kuris atvėrė kelią ilgalaikiai socialinei tškai ir dirbančiųjų socialinių sąlygų gerinimui (Casparsson, 1980). Pagal profsąjungų

aktyvumą ir įtaką Švedija kelis dešimtmečius buvo nepralenkiama valstybė pasaulyje. Joje yra buvę laikotarpių (kaip, pvz., 8–10-ajame dešimtmečiais), kai dviejų didžiausių profsąjungų susivienijimų nariais buvo nuo 70 iki 90 proc. visų dirbančiųjų (Olsson, 1993, p.210).

Švedijos gerovės valstybės modelio formavimuisi didžiausią įtaką padarė socialdemokratų partijos veikla. Švedijos socialdemokratija išsiskiria pagal visus standartinius kriterijus – buvimo valdžioje laiką, organizacinius laimėjimus, ekonominės ir socialinės politikos rezultatus šalies viduje, tarptautinės politikos vaisius, teigiamą visuomenės požiūrį į ją, ypač didelį užsienio pripažinimą ir mėginimus kopijuoti ar kūrybiškai taikyti jos patyrimą. Nors dešinėsios demokratinės jėgos Švedijoje visada buvo gana svarbios, socialdemokratams teko pagrindinis vaidmuo kuriant stiprų ekonominį ir socialinį organizmą, kuris išvedė Švediją tarp pirmaujančių valstybių (Guogis, 2000, p. 9). Teoriškai ir praktiškai iki 8–9 praėjusio amžiaus dešimtmečių susiformavo vadinamasis „švediškas modelis“, trečiasis, vidurio kelias su specifiškai švedišku problemų sprendimu. Juk Švedijos socialdemokratų partija išbuvo prie valdžios vairo su mažomis pertraukomis apie 70 metų.

Po Antrojo pasaulinio karo Švedijoje buvo reformuotos socialinės sritys. Svarbiausi įstatymai buvo priimti 1945–1948 metais. Pirmiausia buvo priimti draudimo ligos atveju bei pensijų didinimo įstatymai, pradėjo veikti gamybos tarybos. 1947 metais buvo priimta būsto statybos programa, tais pačiais metais padidintas akcinių bendrovių pajamų mokestis ir įvesti nuosavybės mokesčiai. 1948 metais įvykdyta mokyklų reforma – įvestas visuotinis devynerių metų mokymas. 6-ajame dešimtmetyje mokamos atostogos pailgintos nuo 2 iki 3 savaitių, įvykdyta pensijų reforma, įvestas nemokamas dirbančiųjų gydymas. 7-ajame dešimtmetyje ŠSDDP pavyko pasiekti, kad darbo savaitė būtų sutrumpinta iki 45 val., kad buvo padidintos pensijos ir pašalpos, iki 4 savaitių pailgintos mokamos atostogos. 8-ojo dešimtmečio pradžioje pagerinti ankstesni įstatymai, reglamentuojantys draudimą, pensijas, darbo sąlygas ir kt. (Skučienė, Gataūlinas, 2011, p. 306). Švedijos gerovės modelis pasižymi didesniu universalumo ir visuotinio laipsniu nei kiti. Pažymėtina, jog Švedija dar prieš Antrąjį pasaulinį karą savo socialinės sistemos kūrimą pradėjo nuo universalių socialinių išmokų. 1958 metais kaip papildomą pakopą įvedė valstybinį socialinį draudimą. Ir tik paskutiniu praėjusio amžiaus dešimtmečiu kaip trečią pakopą įvedė privačius pensijų fondus. Stiprus šalyje ir nevyriausybinis sektorius. Taigi Švedija turi visus socialinės apsaugos lygius ir su labai stipria socialinių paslaugų dalimi. Tačiau ji savo sistemos kūrimą pradėjo nuo universalių išmokų, kurios vėliau buvo sustiprintos ir universalūs pobūdžio socialinėmis paslaugomis. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl Švedija taip pat pasižymi labai aukštu socialinės įterpties ir reintegracijos laipsniu.

Švedijos vidaus politika buvo artimai susijusi su užsienio politika. Ji nesijungė prie NATO ir ilgą laiką atsisakė stoti į bendrąją rinką. Reikšminga tai, kad Švedija siekė neutraliteto bet kokia kaina. Švedijos dalyvavimas bendrojoje rinkoje, žymaus švedų ekonomisto G. Myrdalio skaičiavimais, būtų tikrai pasiteisinęs ekonomiškai, tačiau Švedija bijojo netgi ekonominės sąjungos – kad ekonominė sąjunga neimtų

riboti politinio neutraliteto (Bernotas, Guogis, 2006, p. 198). Kartu Švedija aktyviai tarpininkavo dialoguose tarp Rytų ir Vakarų, tarp Šiaurės ir Pietų. Tačiau 1995 metais dėl ilgalaikio globalizacijos ir europeizacijos poveikio bei ekonominių paskatų Švedija tapo Europos Sąjungos nare. 1976–1982 metais, būdama opozicine partija, ŠSDDP aktyviai priešinosi dešiniųjų partijų bloko politikai, reikalaujama tolesnio socialinės srities plėtojimo. 1982 metais ŠSDDP vėl stoji prie valstybės vairo. Socialdemokratai grįžo į valdžią ekonominės krizės metu. O. Palmes vadovaujama vyriausybei pasisėkė gana greitai užkirsti kelią neigiamoms ūkio tendencijoms, nors ekonominis vystymasis buvo lėtas. Vyriausybė pasirinko didelių investicijų kelią, pirmiausia ėmė remti naujas technologijas. ŠSDDP toliau priešinosi nedarbui. Švedijos socialdemokratai išplėtojo aktyvią ekologinę veiklą. Jie pasiūlė palaipsniui atsisakyti atominės energijos. I. Carlsson vadovaujama vyriausybė (1986–1991 metais) įvykdė mokesčių reformą, kurios tikslas buvo labiau apmokestinti pasiturinčius visuomenės sluoksnius. Svarbiausias 8-ojo ir 9-ojo dešimtmečių įvykis – priimtas ŠSDDP pasiūlytas „dirbančiųjų (Meidnerio) fondų“ įstatymas. Pagal jį dirbantieji įgalinami per ilgą laiką išsipirkti privačias gamybos priemones. Tačiau visų savo radikalių sumanymų ŠSDDP nespėjo įgyvendinti. 1991 metais rinkimus ŠSDDP pralaimėjo. Nepasisėkus dešiniųjų partijų politikai 1991–1993 metais, kai išaugo nedarbas, infliacija ir smuko gamybos lygis, ŠSDDP autoritetas vėl ėmė sparčiai kilti. 1994 metais socialdemokratai laimėjo riksdago rinkimus, surinkdami 45,3 proc. balsų ir suformavo Ingvaro Carlsson vadovaujamą vyriausybę (Guogis, 2000, p. 32). Socialdemokratams buvo iškilę du svarbūs uždaviniai: 1) kaip sumažinti nedarbą, kuris jau siekė 10 proc., 2) kaip sumažinti milžinišką valstybės skolą. Spręsti pirmąjį uždavinį socialdemokratams sekėsi tik iš dalies, bet antrąjį, sumažinus socialinės apsaugos sistemos išlaidas, ŠSDDP pavyko išspręsti. Tačiau – ne be nuostolių. Daug švedų, anksčiau palaikiusių ŠSDDP, pradėjo palaikyti Kairiąją partiją (buvusius komunistus). Tai atspindėjo 1998 metų riksdago rinkimuose, kai jau tik 36,4 proc. šalies piliečių tebesavo už socialdemokratų. Nepaisant to, SDDP pasisėkė ir po šių rinkimų išlaikyti valdžią savo rankose, nes ji sudarė sąjungą su kitomis kairiosios pakraipos partijomis – Kairiąja partija (12 proc. balsų) ir Žaliųjų partija (4,5 proc. balsų) (Guogis, Bernotas, 2008, p. 19). Socialdemokratai sudarė mažumos vyriausybę, kurios vadovu tapo Goranas Perssonas. G. Perssonas SDDP vadovavo nuo 1996 iki 2007 metų. 2007 metais partijos vadove tapo Mona Sahlin. 2006 metais ŠSDDP riksdago rinkimuose patyrė pralaimėjimą ir tapo opozicine partija (nuo 2008 metų formuoja opozicinę koaliciją su žaliaisiais ir Kairiąja partija). Švedijai pastaraisiais metais vadovavo dešiniųjų partijų koalicija, vadovaujama įtakingiausios dešiniųjų partijos – konservatorių (moderatų) pirmininkui ir šalies premjerui Fredrikui Reinfeldtui. Tačiau įvairiais duomenimis ir skaičiavimais atsitraukimai socialinėje srityje valdant dešiniesiems buvo riboti. Švedijos socialdemokratų partija išlieka svarbi jėga šalies politiniame gyvenime.

Pateikus daugybę sėkmingos ŠSDDP ekonominės ir socialinės politikos pavyzdžių, galima kelti klausimą, ar iš viso egzistuoja ŠSDDP ideologija, o jeigu egzistuoja, tai kokių pavidalu? Į šį klausimą yra atsakymas, kad ji egzistuoja, tik ne marksistinio

ideologijos supratimo forma, t. y., ko praktikoje nėra ir kas privalėtų būti, o teorinių teiginių rinkiniu, kuris yra labai aiškiai orientuotas į veiksmą ir duoda apčiuopiamų rezultatų. Todėl, nagrinėjant ŠSDDP teorijos esmę, reikėtų remtis atskirais socialdemokratų teoriniais teiginiais ir taip paaiškinti ŠSDDP ideologijos paveiktas socialinio bei ekonominio gyvenimo sritis. Svarbiausios sritys yra šios: visiškas užimtumas, universali visuotinio pobūdžio socialinė politika, ekonominė demokratija, funkcinė socializacija, aktyvi darbo rinkos politika, kolektyvinis (per fondus) kapitalo kaupimo būdas ir solidari atlyginimų formavimo politika.

Kaip švedų socialdemokratai supranta „demokratinį socializmą“? „Funkcinis socializmas“ ir „socializacija per fondus“ („fondų socializmas“) yra tie socialdemokratų teorinės bei praktinės veiklos rezultatai, kuriais remiantis galima teigti, kad socialdemokratų veikla turi „socialistinę“ pobūdį ir atsiriboja nuo klasikinio liberalaus kapitalizmo (Bernotas, Guogis, 2006, p. 199). „Funkcinis socializmas“ pažaboja atskiras kapitalo funkcijas, o „socializacija per fondus“ dėka visiems dirbantiems yra suteikiamos teisės dalyvauti valdant kapitalą, tačiau abi socializacijos formos nepakeičia privačios nuoavybės, nėra demontuojami kapitalistiniai santykiai bei politinė demokratija (Adler-Karlsson, 1968, p. 21). Liberalizmas išlieka tik socialinio liberalizmo forma, kai privati nuosavybė ir kapitalistiniai santykiai yra nukreipiami socialinio teisingumo, visų piliečių gerovės siekimo kryptimi. Socialdemokratų kuriamoje institucinėje „visuotinės gerovės valstybėje“ yra vengiama kraštutinio individualizmo saviraiškos ir siekiama ekonomiškai, sociališkai bei kultūriškai pažangų individualistinių interesų suderinti su visuomeniniu, atskirą interesą – su bendruoju interesu. Socialdemokratų teorinės bei praktinės veiklos tikslas yra pašalinti galimų prieštaraujančių pusių socialinius konfliktus ir pasiekti socialinę pusiausvyrą, socialinę taiką. Socialiniai „socialistiškumo“ kriterijai (universali socialinė politika, visiškas užimtumas ir kt.) yra taip pat labai svarbūs socialdemokratų politikos komponentai, tačiau apie juos galima kalbėti kaip apie išvestines, pagalbines kryptis, kurios dar labiau paryškina, sustiprina ŠSDDP – „kairiosios“ socialistinės partijos – pozicijas tarp kitų politinių partijų.

2. Svarbiausios Švedijos socialdemokratijos ideologinės temos

ŠSDDP ideologiją ir praktiką geriausia galima analizuoti remiantis pačios ŠSDDP teoriniais teiginiais, vadinamosiomis ideologinėmis temomis. Galima skirti penkias pagrindines ŠSDDP ideologijos temas. Svarbiausią ŠSDDP temą galima pavadinti „integratyviąja demokratija“. Antroji ŠSDDP ideologijos tema yra visuomenės ir valstybės, kaip „liaudies namų“, supratimas. Trečioji tema yra socialinės-ekonominės lygybės ir ekonominio efektyvumo suderinimo problema. Ketvirtoji ŠSDDP ideologijos tema – idėja dėl socializuotos rinkos ekonomikos. Penktąją ŠSDDP ideologijos temą sudaro ekologinio žmogaus saugumo ir feminizmo problematika (Guogis, 2000, p. 88).

Svarbiausia ŠSDDP ideologine tema galima pavadinti „integratyviaja demokratija“, tai trijų demokratijų – politinės, socialinės ir ekonominės – visuma (Tilton, 1990, p. 257). Pirmasis demokratijos raidos etapas – politinė demokratija (visuotinė balsavimo teisė, teisinė valstybė ir kt.) – Švedijoje buvo pasiektas jau prieš Antrąjį pasaulinį karą. Vėliau buvo pereita prie socialinės demokratijos – (paskirstymo reforma – už tokį pat darbą – toks pat atlyginimas, progresyvūs mokesčiai) realizavimo. Galima teigti, kad 8-ojo dešimtmečio pradžioje, vyriausybei vadovaujant O. Palmei, socialinė demokratija Švedijoje buvo pasiekta, ir socialdemokratams reikėjo imtis radikaliausio ideologinio ir sunkiausiai praktiškai sprendžiamo uždavinio dėl ekonominės demokratijos (dirbančiųjų dalyvavimas priimant sprendimus bendro nuosavybės valdymo pagrindu). R. Meidnerio „dirbančiųjų fondus“ galima laikyti ryškiausiu „ekonominės demokratijos“ ir „fondų socializmo“ pavyzdžiu (Meidner, 1981). Tačiau 9-ojo dešimtmečio viduryje „fondų socializmo“ įstatymai buvo pristabdyti, ir „ekonominė demokratija“ nesulaukė savo vystymosi tęsinio.

Antroji ŠSDDP ideologijos tema yra visuomenės ir valstybės kaip „liaudies namų“ („*folkhemmet*“) supratimas. Klasikinę šio idealo formuluotę pateikė P. A. Hanssonas sudėtingomis istorinėmis sąlygomis. Jis šaliai vadovavo grėsmingais Antrojo pasaulinio karo metais, kai neutralios šalies piliečiams reikėjo ypatingo susitelkimo galimo fašistinės Vokietijos puolimo grėsmės akivaizdoje.

Lygybė, kurią formuoja universali socialinė politika, progresyvusis apmokestinimas ir solidari atlyginimų formavimo politika turi būti lydimas efektyvios gamybos. Todėl trečioji ideologijos tema yra socialinės-ekonominės lygybės ir ekonominio efektyvumo suderinimo problema. Spręsti šią problemą labai padėjo sąmoningai suprojektuotas konstruktyvus prieštaravimas tarp dviejų jėgų – dirbančiųjų, atstovaujama profsąjungų (LO ir TCO), ir darbdavių. Daug dešimtmečių „socialinę taiką“ šalyje nulėmė Salciobadeno kolektyvinė sutartis tarp darbdavių ir dirbančiųjų („*kollektiv avtal*“) (Wahl, 2011, p. 30). Ji nulėmė kompromisinį ginčų sprendimą tarp darbdavių ir dirbančiųjų dėl tarifų, darbo aplinkos gerinimo ir kitų darbo konfliktų sprendimą.

Ilgą laiką visos švedų ideologinės ir politinės jėgos pritarė socialdemokratų idėjai dėl socializuotos rinkos ekonomikos. Tai yra ketvirtoji svarbiausia ŠSDDP ideologijos tema. Teorinis tokios ekonomikos pagrindas – socializacija be nacionalizacijos arba, kitais žodžiais tariant, – „funkcinis socializmas“, reiškiantis, kad esant privačiai gamybos priemonių nuosavybei nuo kapitalo atskiriamos svarbios jo funkcijos. Kapitalistas išlaiko formalią nuosavybės teisę, tačiau yra vykdoma tam tikra privačios nuosavybės visuomeninė kontrolė ir kapitalistas neturi teisės visai laisvai disponuoti pajamomis ir turtu. Buvo siekiama sukurti savitai humanišką rinkos ekonomikos modelį, kuris taptų humaniškesnės socialinės-politinės santvarkos pagrindu ir sudarytų sąlygas realizuoti etinėms „demokratinio socializmo“ vertybėms – laisvei, lygybei ir solidarumui. Šias tradicines ŠSDDP ideologijos temas 9-o dešimtmečio pabaigoje papildė ekologinio žmogaus saugumo ir feminizmo temos, kurios išlieka svarbiausios ir paskutiniais metais. Galima teigti, kad ekologijos ir feminizmo problematika yra ta originali ir veiksmų reikalaujanti tema ne tik švedų, bet ir pasaulinei socialdemokratijai, jeigu ji nori susigrąžinti per pastaruosius metus prarastas pozicijas ir pasipriešinti

kairiųjų ir dešiniųjų partijų supanašėjimo tendencijoms. Taigi istoriškai socialdemokratijos tradicijos pobūdį bendrais bruožais galima apibūdinti taip:

- 1) Visuomenė turi funkcionuoti harmoningai.
- 2) Visuomenei būtina turėti konsensuso (susitarimo) pagrindu veikiančias struktūras ir jomis remiantis stengtis keisti socialinę tvarką „demokratinio socializmo“ link. Geriausiai tam tinka „funkcinės socializacijos“ metodai.
- 3) Valstybė yra pirminė pilietinės visuomenės atžvilgiu.
- 4) Žmogus įgyja savo egzistavimo pagrindą tik aktyviai visuomeniškai veikdamas.
- 5) Žmonės daugeliu atžvilgiu, pavyzdžiui, lyties, rasės ir pan., yra lygūs.
- 6) Didesnės lygybės tarp klasių ir socialinių sluoksnių egzistavimas bei orientavimasis į „silpnuosius“ bei vidutiniuosius visuomenės sluoksnius.
- 7) Būtinai didelis viešasis sektorius, nes tam tikrose ūkio šakose, ypač infrastruktūroje, nežabotas laisvas verslas gali būti rizikingas. Viešojo sektoriaus paslaugos yra reikalingos ten, kur problemų neįmanoma spręsti individualiai (Guogis, 2000, p. 68–69).

Švedų socialdemokratija turi gana originalią ideologiją, kuri atsiskleidžia per įvairių teoretikų – E. Wigforso (Wigforss, 1952, Lindblom, 1977) G. Mollerio, A. ir G. Myrdalių (Myrdal, 1971), G. Adler-Karlssono (Adler-Karlsson, 1968), profsąjungų aktyvisto R. Meidnerio ir įvairių laikotarpių ŠSDDP pirmininkų bei valstybės vadovų – P. A. Hanssono, T. Erlanderio (Ruin, 1991), O. Palmes (Palme, 1968, 1974), I. Carlssono (Carlsson, 1988), G. Perssono, M. Sahlin teorinę ir praktinę veiklą, etc.) veiklą. Įgyvendinus pagrindines socialdemokratinės nuostatas, Švedijoje pradėta rūpintis ir aplinkosauga, lyčių lygybe, nediskriminavimu, pagalba besivystančioms Pietų valstybėms ir Rytų Europai.

Švedijos ekonominė-socialinė sistema turi ne tik savo gerbėjų, bet ir rimtų kritikų. Švedijos pažanga 20-ame amžiuje, o ypač įžengus į 21-ą amžių yra susilaukusi prieštarų vertinimų dėl to, kad socialinė sfera joje tapo našta ekonomikai. Taip, mokesčiai šalyje amžių sandūroje sudarė 50 proc. BVP (Norberg, 2006, p. 4). Pagal Johaną Norbergą, tai įvyko po 1970-ųjų metų, kai dėl šios naštos stabilizavosi ekonominis augimas, šalis pagal pajamų dydžius vienam gyventojui iš 4-os nustumta į 14-ą vietą, o darbo rinkoje privačiame sektoriuje nuo pat 1950-ųjų metų nebuvo sukurta nė vienos naujos darbo vietos. Daroma išvada, kad švedų visuomenė dėl įvairių socialinių išmokų ir lengvatų paprasčiausiai prarado norą dirbti ir konkuruoti (Norberg, 2006, p. 3–4). Jau nuo 1980-ųjų metų viešojo sektoriaus atgaivinimui vyriausybė siūlė įvairias decentralizacijos ir vietinių iniciatyvų formas (Olsson, 1993, p. 241). Norint išspręsti neefektyvumo problemą maždaug nuo 1994-ųjų metų buvo siūlomi įvairūs radikalesni liberalizacijos variantai. Bo Rothsteinas pažymėjo, kad masių sąmonėje 20-o amžiaus pabaigoje įvyko posūkis nuo kolektyvinių masinių judėjimų į „organizuotą individualizmą“ (Rothstein, 2001, p. 221). Tačiau net po visų šių permainų Švedija mažai pasikeitė. Volfgangas Merkelis siūlo skirti trijų rūšių socialdemokratiją šiuolaikiniame pasaulyje: tradicinę socialdemokratiją (Vokietija, Prancūzija), liberalinę socialdemokratiją (Olandija, Didžioji Britanija) ir modernizuotą socialdemokratiją

(Danija, Švedija) (Merkel, 2001, p. 105–115). Ericho Friošlo nuomone, švedų tipo socialdemokratija modernizavo egzistuojančią gerovės valstybę ir darbo rinką, tačiau jos neliberalizavo. Gerovės valstybės sistema buvo priderinta prie globalios konkurencijos sąlygų, tačiau nebuvo demontuota. Socialinė atsakomybė liko pagrindine visuomenės vertybe. Sprendžiant svarbias socialines problemas nebuvo pereita prie „rinkos sprendimų“ (Friošl, 2009, p. 58).

ŠSDDP ideologiją galima laikyti daugiau socializmo, o ne socialinio liberalizmo turinčia ideologija. Jai būdinga nuosaiki liberalaus kapitalizmo kritika ir griežtas komunizmo atmetimas. ŠSDDP ideologija evoliucionavo nuo marksizmo (amžiaus pradžioje) iki „visuotinės gerovės valstybės“ „demokratinio socializmo“ forma ideologijos pokario metais (Bernotas, Guogis, 2008, p. 14). Socialreformistai „demokratinio socializmo“ sukūrimą siejo su valstybės ir jos institucijų vykdomomis plačiomis socialinėmis programomis. Šiuo atveju visas socialinis kolektyvas imasi atsakomybės už kiekvieno individo gerovę, nors individo laisvė irgi nėra pažeidžiama. Socialinės teisės teoriškai ir praktiškai įgyja tokią pat svarbią reikšmę, kaip ir privačios nuosavybės teisės. Socialinio reformizmo ideologija šiuo aspektu visiškai atitinka praktiką: Švedija – tai valstybė, kurioje nėra su socialinėmis programomis nesusijusių piliečių, t. y. tokių asmenų, kurie vienaip ar kitaip yra palaikomi per savo pačių mokamų mokesčių perskirstymą. Būtina pažymėti, kad ŠSDDP ideologai socialines garantijas laikė labai svarbiu laisvės reiškimosi šaltiniu. Taip jie suderino iš pažiūros nesuderinamus svarbiausius savo ideologijos principus – laisvę ir lygybę. Laisvė ir lygybė Švedijoje ir kitose Šiaurės šalyse pirmiausia buvo suprantama kaip socialinių teisių viršenybė prieš kapitalistinės rinkos jėgas. Danų politologas G.-Esping Andersen savo knygoje „Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“ apskaičiavo socialinės apsaugos nepriklausomybės nuo rinkos jėgų laipsnį, kurį pavadino dekomodifikacijos laipsniu. Pagal šį rodiklį 1980 metais Švedija tvirtai stovėjo pirmoje vietoje tarp išsivysčiusių šalių ir tris kartus lenkė liberalias anglosaksiškas valstybes (Esping-Andersen, 1990, p. 50–52). Didelio perskirstymo nuo BVP dalis Švedijoje, didelės išlaidos socialinei apsaugai, aktyvi, o ne pasyvi socialinė politika, mažiausias nelygybės laipsnis tarp turtingiausių ir ne tokių turtingų gyventojų nekelia abejonių, lengvesnių kvalifikacinių sąlygų piliečiams gauti socialinę paramą prieinamumas, mažas socialinės atskirties lygis, didelis marginalinių grupių narių socialinės reintegracijos laipsnis ir kiti rodikliai išlieka tarp Švedijos socialinių pasiekimų. Tačiau vykdamas Švedijoje ekstensyvias ir intensyvias socialines programas to neužtenka – Švedijos valstybės stiprumas ir yra tas, kad ji 21-ame amžiuje pirmauja ne tik savo socialinėmis programomis, t. y. pagal socialinį teisingumą, bet taip pat ir pagal daugelį ekonominio efektyvumo rodiklių. Švedijoje yra vienas aukštesnių tarp išsivysčiusių šalių BVP lygis, idealūs ekonominio konkurencingumo ir aukštųjų technologijų panaudojimo rodikliai, palankios verslo sąlygos, mažas korupcijos lygis ir dar daugelis kitų rodiklių, kurie įrodo, kad net mažoje šalyje galima tarpusavyje suderinti ekonominį efektyvumą ir socialinį teisingumą.

IŠVADOS

Švedijos gerovės modelis išsiskiria iš kitų socialinės politikos modelių pagal tą piliečių lygybės paradigmą, pagal kurią yra tikima socialinės gerovės valstybe, valstybės lėšų perskirstymu, skelbiama lygybė (visi privalo turėti vienodas galimybes ir atvirus kelius savo sumanymams įgyvendinti), svarbiausiu laikomas piliečių ir visuomenės ryšys. Švedijos gerovės valstybė pagal daugelį makrosocialinių rodiklių buvo ir tebėra pirmaujanti valstybė pasaulyje. Ji išsiskiria pagal daugelio savo socialinių išmokų ir paslaugų universalų pobūdį ir pasižymi aukštu socialinės įterpties ir reintegracijos laipsniu. Nepaisant to, be valstybinės socialinės apsaugos, šalis turi visus kitus socialinės apsaugos lygius įskaitant privatų ir nevyriausybinį sektorių.

Tradiciskai „gerovės valstybė“ Švedijoje ir jos pasiekimai buvo tapatinami su ilgamete šalies socialdemokratijos veikla. Švedijos socialdemokratija didesnę 20-o amžiaus dalį atliko arbitro tarp darbo ir kapitalo vaidmenį. Sąmoningai suprojektuoto prieštaravimo tarp darbo ir kapitalo sprendimas kolektyvinių profsąjungų ir darbdavių sutarčių pagrindu, kuris buvo padėtas dar 1938 metais, leido gyventi „socialinės taikos“ sąlygomis ir vadovautis penkiomis svarbiausiomis ideloginėmis temomis: „integratyviaja demokratija“, visuomenės ir valstybės supratimu kaip „liaudies namų“, socialinės-ekonominės lygybės ir ekonominio efektyvumo suderinimu, socializuotos rinkos ekonomikos įtvirtinimu ir ekologiniu žmogaus saugumu bei feminizmu. Tai – šalis, kuri nuo prieškarinio laikų pabrėždavo socialinės politikos svarbą ir pasižymėdavo stipria valstybine socialine apsauga, tačiau pastaruoju metu socialdemokratijos atsinaujinimui jos krizės akivaizdoje aplinkosauga ir feminizmas gali būti ta aktuali problematika, kuri rinkėjus vėl privers labiau pasitikėti socialdemokratija. Istoriskai kertiniu pagrindu Švedijos socialdemokratų teorijoje ir praktikoje buvo „demokratinio socializmo“ teorija švediško „funkcinio socializmo“ forma, kuri leido kapitalo interesus ir kapitalo funkcijas apriboti ir pajungti visuomenės interesams, nepanaikinant privačios nuosavybės, o tik apribojant jos funkcijas. Nors buvo visuotinai pripažįstama, kad politinė ir socialinė demokratija šalyje nugalėjo, praėjusio amžiaus 9-o dešimtmečio pradžioje atrodė, kad „funkcinis socializmas“ šalyje pasieks galutinę pergalę ir ekonominės demokratijos fronte, kai įsigalės „fondų socializmas“. „Socializacija per fondus“ buvo siekiama visiems dirbantiesiems suteikti teises dalyvauti valdant kapitalą, tačiau šie vadinamieji „Meidnerio dirbančiųjų fondai“ po 1983 metų buvo įstatymiškai apriboti ir nustojo vystytis.

Nors per pastaruosius 15–20 metų Švedijoje ir įvyko dalinis atsitraukimas nuo tradicinių gerovės valstybės formų, tačiau ankstesnis socialdemokratų įdirbis šalyje neleidžia abejoti vis dar stipriais gerovės valstybės pamatais Švedijoje, kurie leidžia suderinti ekonominį efektyvumą ir socialinį teisingumą.

LITERATŪRA

- Adler-Karlsson, G. 1968. *Functional Socialism. A Swedish Theory for Democratic Socialization*. Uppsala.
- Bernotas, D.; Guogis, A. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius, 2006.
- Bernotas, D., Guogis, A. 2008. Lithuanian Social Policy Model: Why Does it not Resemble the Swedish One?“. *Facta Universitatis. Series Philosophy, Sociology, Psychology and History*, Vol.7, No 1.
- Carlsson, I. 1988. *Ideer som bar*. Falun.
- Casparsson, R. 1980. *Saltsjobadsavtalet. Arbetsgivarna och Saltsjobadspolitiken*. Stockholm.
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge.
- Friošl, E. 2009. Niekotoryje razmyslenija po povodu vyzova sovremennoi evropeiskoi socialdemokratii so storony neoliberalizma. – kn. *Socialdemokratija v rosijskoi i mirovoi istorii*. – Moskva.
- Guogis, A. 2007. On the Differences between the Lithuanian and Swedish Social Models. *Socialo zinatnu vestnesis*, No. 1.
- Guogis, A. *Švedijos socialdemokratų ideologija 1932-1994 metais*. Vilnius, 2000.
- Guogis, A., Koht, H. 2009. Why not the Nordic Welfare State Model in Lithuania? Trends in Lithuanian and Norwegian Social Policies. – Kn. Aidukaite, J. (ed.) *Poverty, Urbanity and Social Policy: Central and Eastern Europe Compared*. New York.
- Lindblom, P. 1977. *Ernst Wigforss – socialistisk ideopolitiker*. Stockholm.
- Meidner, R. 1981. *Om lontagarfonder*. Stockholm.
- Merkel, W. 2001. The Capacity to Reform: The Performance of Socialdemocratic Governments in Europe. – Kn. Cuperus, R., Duffek, K., Kandel, J. (eds). *European Socialdemocracy Facing the Twin Revolution of Globalisation and the Knowledge Society*. Amsterdam.
- Myrdal, A. 1971. *Towards Equality*. Stockholm.
- Norberg, J. Švedijos modeliai [interaktyvus]. [žiūrėta 2006-11-16]. <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/55110>>.
- Olsson, S.E. 1993. *Social Policy and Welfare State in Sweden*. Lund.
- Palme, O. 1968. *Politik ar att vilja*. Stockholm.
- Palme, O. 1974. *Att vilja ga vidare*. Stockholm.
- Rothstein, B. 2001. Social Capital in the Social Democratic Welfare State. *Politics and Society*, Vol. 29, No.2.
- Ruin, O. 1991. Three Swedish Prime Ministers: Tage Erlander, Olof Palme and Ingvar Carlsson. Understanding the Swedish Model. *West European Politics*, Vol. 14, No. 1.
- Skučienė, D.; Gataūlinas, A. Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė lyginant su ES šalimis. *Socialinis darbas*. 2011, 2 (10). *Sovremennaja socialdemokratija*. 1990. Moskva.
- Tilton, T. 1991. *The Political Theory of Swedish Socialdemocracy*. Oxford.
- Titmuss, R. 1974. *Social Policy*. London.
- Wahl, A. 2011. *The Rise and Fall of the Welfare State*. London.
- Wigforss, E. 1952. *Socialism i var tid*. Stockholm.

CONCERNING SOME IDEOLOGICAL ASPECTS OF SWEDISH SOCIAL-DEMOCRACY FROM A SOCIAL POINT OF VIEW

Prof. Dr. Arvydas Guogis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The Swedish welfare model is distinctive among other social policy models according to the citizens equality paradigm, due to which there exists a belief in a social welfare state, redistribution of state resources, equality is maintained (all have to possess equal possibilities and open ways for the fulfilment of their ideas) and the vital relation between citizens and society is implemented. The Swedish welfare state according to many macro-social indicators is the leading country in the world and distinguishes itself according to the universal character of many of its social benefits and services and has a high degree of social inclusion and reintegration. Nevertheless, the country, besides its state social security tier, has all other tiers of social security—the private and non-governmental sector.

The governance of Swedish social-democracy during many decades of the 20th century made a great impact for social achievements in the country—the Swedish welfare model was often directly identified with the activities of Swedish social-democracy. The positively constructed solution of contradictions between labour and capital, which began from the Saltsjobaden agreement between employers and employees in 1938, allowed the country to live in a “social peace” situation and having in mind five main ideological themes: integrative democracy, society’s and the state’s understanding as “People’s home,” the balance between social-economic equality and economic efficiency, socialized market economy and ecological security and feminism. This is a country, which from the pre-war years has proclaimed the importance of social policy and had strong state social security. The essential part in the theory and practise of Swedish socialdemocracy was “democratic socialism” in its form of “functional socialism,” which allowed direction of the capital interests and functions also to the needs and interests of all society. Although political and social democracy after some decades was fully reached in the country, the economic democracy met resistance in the mid 80s when “socialization through funds” by creating “funds socialism” of Meidner “employees funds” was stopped and was not developed further.

Although during the last 15-20 years some of the forms of traditional welfare state were abandoned, the former social-democratic tillage does not raise doubts about strong welfare state principles in Sweden, which allow reaching a balance between economic efficiency and social justice in the country. Ecological safety and feminism are these topics on socialdemocratic agenda, which can again attract the voters to vote for the searching and wanting to escape from the crisis Swedish social-democracy.

Keywords: Swedish social-democracy, “functional socialism,” welfare state, social policy.

